

genese van het figuratieve beeld als dusdanig. De feminiene kunst vindt in deze iconografie een toe-eigening van haar grondslagen als mediatrix in het visuele medium. In de 15de eeuw schildert een cisterciënzerin van Wienhausen haar Veronica op een lederen drager (afb. 8). Het gelaat is monumentaal groot en het hoofdje van Veronica piept bescheiden uit boven een doek dat geen zakdoek meer is. Dit is het gelaat van Christus gefixeerd op een textiel dat met Veronica's sluier samenvalt. De corporaliteit van de sluier is het bedekte vrouwenlichaam.

Maar als de feminiene plaats in het beeld ten gronde verweven is met de sluier, dan kan het motief van de sluier ook thematiseren wat haar vernietigt, of wat het vrouwbeeld is dat door mannen wordt opgelegd.

Shirin Neshat (*1957, Qaznin, Iran) leeft in New York en maakt grote zwartwitfoto's van gesluierde vrouwen, veelal van zichzelf. De afgedrukte foto's beschrijft ze met teksten uit de koran, volgens de kalligrafische traditie die in de sierlijkheid van het Arabische schrift besloten ligt (afb. 9). De teksten zijn echter misogyn. Haar werk is dan ook een uiting van de ambivalente positie van de Iraanse vrouw in de huidige, westerse maatschappij. Die gangbare interpretatie wil ik bekijken vanuit de denkbeelden die in deze bijdrage werden ontwikkeld.

Net/foto

In de fotografie triomfeert de iconofilie; maar zij wordt gewantwoord door de iconoclast. Zij is het medium dat de verplaatsing van de realiteit in de materialiteit tot in zijn uitersten metaforiseert. Het 'gevangen beeld' ligt in het procédé van de flits, de ontwikkeling en de afdruk besloten. Het is de modernistische pendant van de archaische beeldvanger van de schering en de inslag. Het verband schemert door in de mythisering waaraan de fotografie aanvankelijk gevoelig bleef. Zij zou 'vangen' wat met het blote oog niet te zien is.

In het bijzonder de fotografie van het gelaat is intiem verbonden met de blik. Zij is de 'homeopathie' van het oog: het ene oog pakt het andere. De blik wordt gefixeerd en in het moment van de flits samengeballd. De kracht die van het oog uitgaat, schijnt in de foto voort te leven. Het heeft te maken met de apotropaeïsche (bezwerende) kwaliteit ervan, die essentieel ambivalent is: zowel kwaad afwerend als berokkenend.

Het is niet verwonderlijk dat de blik in de iconofiele cultuur van het christendom overhelt naar de positieve functie. Het christelijke monotheïsme heeft, zoals gezegd, zijn angst voor het beeld afgeschud in de vleeswording en daarbij de blik milder gemaakt, maar niet geheel krachteloos. Veronica's gelaat van Christus is daar om ons te beschermen. Misschien is het wezen van de vrouwelijke beelddrager inderdaad dat zij de wilde macht van de blik 'draaglijk' maakt. Het feminiene dat de incarnatie en dus het beeld nodig had, is tevens de 'schokdemper' van het beeld geworden. In het iconoclastisch monotheïsme is het oog vervuld gebleven van oeverloze en ontembare potentie. In het iconoclasmie is geen bemiddelares om de klap van de blik in haar stoffelijkheid op te vangen, want één God betekent: het almachtige oog en de ondraaglijke blik.

Sluier/ik

Omwillen van de macht van het oog zal de moslim zich traditioneel niet graag laten fotograferen. Hij vreest zijn ziel in het 'vangnet' van de foto te verliezen. Shirin Neshat vangt wél haar frontale blik op de film. In de Arabische beeldtraditie is dit standpunt extremer geladen dan in de westerse. Neshat geeft zich reukenschap van dit culturele 'standpunt' door zichzelf gesluierd voor te stellen, maar ook door haar ogen volgens de traditie met mascara – 'zwart' – te beklemtonen. Met de gesluierde en cosmetische conventies uit het Oosten onderschrijft zij de archaische functie van de blik: de apotropaeïsche zuig- en stootkracht.

In sommige foto's richt Neshat ook het 'oog' van een geweerloop op de toeschouwer. Men zou deze handeling kunnen interpreteren als een uiting van het verweer van de hedendaagse Arabische vrouw. Maar in een iconografische analyse staat het geweer ook voor de ontduubeling van de pupil. Het betekent de dodende potentie van de blik, die zo ingebed ligt in het iconoclastische taboe. Het geweer is alleen een wapen als het zich richt op de andere. Alleen geladen met het 'jij bent' is het gevaarlijk. In de zelfportretten van Neshat rekenen 'ik' en 'jij' met elkaar af in de meedogenloze krachtmeting van de apotropaeïsche confrontatie.

Beeld/woord

Shirin Neshat beschrijft de afdrucken van haar foto's met woorden. De impact van haar blik wordt nu ook de drager van het

afb. 6
Cantigas de Santa Maria van Alfonso X, 13de eeuw.-
MADRID, EL ESCORIAL

